

УДК 336.14:330.34(477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-5\(27\)-2376-2400](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-5(27)-2376-2400)

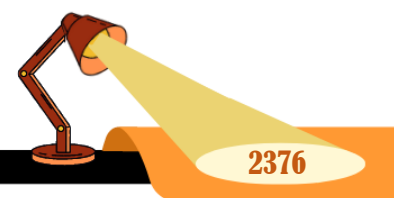
Проноза Павло Володимирович доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів і кредиту, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, <https://orcid.org/0000-0001-8130-4564>

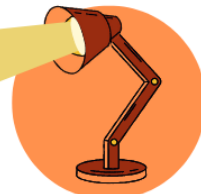
Біський Сергій Никодимович здобувач третього рівня вищої освіти кафедри обліку і фінансів, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харків, <https://orcid.org/0009-0008-8724-0299>

БЮДЖЕТНІ МЕХАНІЗМИ ПІДТРИМКИ МСП У МЕЖАХ ЦІЛЮВИХ І АНТИКРИЗОВИХ ПРОГРАМ РОЗВИТКУ В УМОВАХ ШОКОВИХ ЗБУРЕНЬ

Анотація. Статтю присвячено комплексному дослідженню бюджетних механізмів підтримки малого та середнього підприємництва (МСП) у межах цільових і антикризових програм розвитку в умовах шоккових збурень різної природи. На основі систематизації наявної наукової літератури встановлено, що, попри значний дослідницький інтерес до окремих аспектів державної фінансової підтримки МСП, у науковому просторі відсутня цілісна класифікація бюджетних механізмів, побудована з урахуванням природи шоку як визначального чинника вибору інструментарію; наявні класифікаційні схеми систематизують механізми переважно за формальними ознаками – видом фінансового інструменту чи рівнем бюджету – без прив'язки до фази кризового циклу та типу постраждалих підприємств. Виявлено ключові концептуальні та методологічні прогалини: відсутність науково обґрунтованих критеріїв таргетування підтримки з урахуванням галузевої специфіки, регіональної диференціації та фази кризи; непридатність традиційних систем моніторингу й оцінювання результативності бюджетних програм для умов шоккових збурень; інституційний розрив між рівнями публічного управління у процесі реалізації антикризових програм; а також відсутність механізму трансформації тимчасових антикризових заходів у сталі програмні інструменти підтримки МСП.

За результатами дослідження запропоновано авторські дефініції понять «цільова програма підтримки МСП», «антикризова цільова програма розвитку МСП» та «бюджетні механізми підтримки МСП», що розмежовують зазначені категорії за реактивністю формування, тривалістю планування та пріоритетністю інструментарію. Розроблено чотирирівнісну класифікацію бюджетних механізмів





мів підтримки МСП за формою фінансового інструменту, цільовою функцією, тривалістю дії та рівнем бюджету, що долає обмеження одновимірних підходів. Запропоновано аналітичну матрицю диференційованого вибору бюджетних механізмів за критеріями «вид підтримки × фаза кризового циклу × тип громади», яка структурує інструментарій для прифронтових, деокупованих, приймаючих і стабільних громад у розрізі трьох фаз кризового циклу – гострої, стабілізаційної та відновлювально-розвиткової, – і слугує аналітичним орієнтиром для розробників антикризових програм. Сформовано багатовимірну систему критеріїв оцінювання ефективності бюджетних механізмів в умовах шоківих збурень, що охоплює фінансовий вимір (бюджетний мультиплікатор, фіскальне повернення), економічний вимір (збережена зайнятість, виживаність підприємств), просторовий вимір (географічний розподіл підтримки) та часовий вимір (лаг реагування, індекс процедурного навантаження). Обґрунтовано тристадійну концептуальну модель формування антикризових програм підтримки МСП за логікою «діагностика типу шоку → добір пріоритетного набору механізмів → вбудований моніторинг результатів», що створює методологічне підґрунтя для науково обґрунтованого проєктування бюджетних програм відповідно до специфіки шоківих збурень та євроінтеграційних стандартів державної допомоги.

Ключові слова: мале та середнє підприємництво, бюджетні механізми підтримки, цільові програми розвитку, антикризове бюджетне фінансування, шоківі збурення, таргетування бюджетної підтримки, матриця диференційованого вибору механізмів, оцінювання ефективності бюджетних програм, фаза кризового циклу, воєнна економіка, повоєнне відновлення, євроінтеграція, програмно-цільовий метод бюджетування.

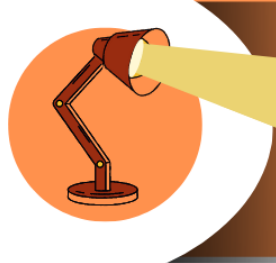
Pronoza Pavlo Volodymyrovych Doctor of Sciences (Economics), Professor, Professor of the Department of Finance and Credit, Simon Kuznets, Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, <https://orcid.org/0000-0001-8130-4564>

Biskyi Serhii Nykodymovych graduate of the third level of higher education of the Department of Accounting and Finance, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv, <https://orcid.org/0009-0008-8724-0299>

BUDGETARY MECHANISMS OF SUPPORT FOR SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES WITHIN TARGETED AND ANTI-CRISIS DEVELOPMENT PROGRAMMES UNDER CONDITIONS OF SHOCK DISTURBANCES

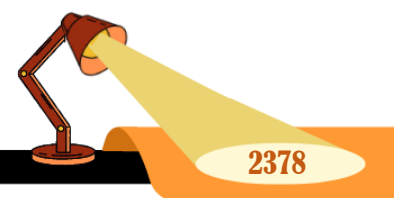
Abstract. The article is devoted to a comprehensive study of budgetary mechanisms for small and medium-sized enterprise (SME) support within targeted and

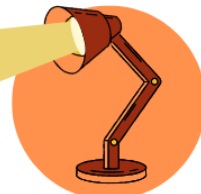




anti-crisis development programmes under shock disturbances of various natures. On the basis of a systematization of the existing scholarly literature, it has been established that, despite considerable research interest in individual aspects of state financial support for SMEs, the academic space still lacks a coherent classification of budgetary mechanisms built around the nature of the shock as the determining factor in instrument selection; existing classification schemes predominantly systematize mechanisms by formal attributes – financial instrument type or budget level – without reference to the crisis cycle phase or the type of affected enterprises. Key conceptual and methodological gaps are identified: the absence of scientifically grounded targeting criteria that account for sectoral specificity, regional differentiation and the crisis phase; the inadequacy of traditional monitoring and performance assessment systems for budgetary programmes under shock conditions; the institutional gap between levels of public governance in anti-crisis programme implementation; and the lack of a mechanism for transforming temporary anti-crisis measures into permanent SME support programme instruments.

As a result of the study, original definitions of "targeted SME support programme", "anti-crisis targeted SME development programme" and "budgetary mechanisms for SME support" are proposed, differentiating these categories by reactivity of formation, planning horizon and instrument priority. A four-dimensional classification of budgetary SME support mechanisms is developed by financial instrument form, target function, action horizon and budget level, overcoming the limitations of one-dimensional approaches. An analytical matrix for differentiated mechanism selection based on the criteria "type of support × crisis cycle phase × community type" is proposed, structuring the toolkit for frontline, de-occupied, hosting and stable communities across three crisis cycle phases – acute, stabilization, and recovery-development – and serving as an analytical reference for anti-crisis programme designers. A multidimensional effectiveness assessment system for budgetary mechanisms under shock disturbances is formed, encompassing the financial dimension (budget multiplier, fiscal return), economic dimension (preserved employment, enterprise survival rate), spatial dimension (geographic distribution of support), and temporal dimension (response lag, procedural burden index). A three-stage conceptual framework for anti-crisis SME support programme design is substantiated following the logic "shock type diagnostics → priority mechanism selection → embedded results monitoring", providing a methodological foundation for evidence-based budgetary programme design aligned with the nature of the shock disturbance and EU state aid standards. The research findings are of practical significance for state executive authorities and local self-government bodies in developing and evaluating SME support programmes under conditions of armed conflict and post-war recovery, and for harmonising domestic budgetary mechanisms with European Union state aid standards.



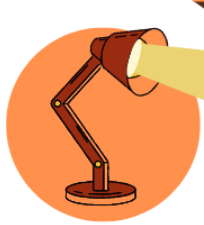


Keywords: small and medium-sized enterprises, budgetary support mechanisms, targeted development programmes, anti-crisis budget financing, shock disturbances, targeting of budgetary support, differentiated mechanism selection matrix, budgetary programme effectiveness assessment, crisis cycle phase, war economy, post-war recovery, European integration, programme-based budgeting method.

Постановка проблеми. Малий та середній бізнес є структурним елементом ринкової економіки, забезпечуючи основну частку зайнятості, генерування доданої вартості та інноваційної активності у більшості країн світу [1; 14]. Водночас МСП характеризуються принципово вищою вразливістю до шоківих збурень порівняно з великим бізнесом: обмежений доступ до ринкового фінансування, незначний запас ліквідності, висока залежність від локальних ланцюгів постачання та споживчого попиту такі системні потрясіння у фінансовій системі істотно вражають домогосподарства, які фактично виступають жертвами таких процесів – чи то пандемічного, чи то воєнного, чи то структурно-економічного характеру [10; 15; 27]. Саме ця асиметрія між структурною значущістю МСП для національної економіки та їх інституційною крихкістю в умовах криз є вихідною суперечністю, що обумовлює необхідність цілеспрямованого державного втручання у формі бюджетних механізмів підтримки, адаптованих до природи та масштабів конкретного шоківого збурення. Ця суперечність набула особливої гостроти для України, де сектор МСП зазнав послідовних ударів пандемії COVID-19 у 2020–2021 роках та повномасштабного збройного вторгнення, розпочатого у лютому 2022 року, що радикально трансформувало умови підприємницької діяльності та кардинально змінило вимоги до інструментарію державної фінансової підтримки [9; 13; 28].

Чинна система бюджетних механізмів підтримки МСП формувалася переважно в умовах відносно стабільного економічного середовища та орієнтована на вирішення структурних проблем підприємницького сектору – розвиток інноваційної активності, залучення інвестицій, підтримку аграрних виробників і стимулювання регіонального розвитку [7; 24; 25]. Однак шоківі збурення, що характеризуються різкістю настання, масштабністю охоплення та непередбачуваністю тривалості, виявляють принципові обмеження традиційного інструментарію бюджетного фінансування: процедурна громіздкість конкурсного відбору та грантових механізмів унеможлиблює оперативне реагування [21; 22; 23]; стандартизовані критерії цільових програм не враховують гетерогенності підприємств, що опинилися в кризових умовах [17]; наявні системи моніторингу та оцінювання результативності програм, розроблені для мирного часу, втрачають аналітичну придатність в умовах руйнування звичних індикаторів ділової активності [8; 11; 20]. Практика антикризового реагування свідчить, що держава, як правило, вдається до ситуативного розширення наявних інструмен-

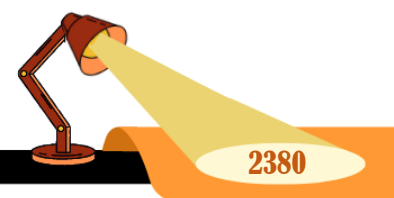


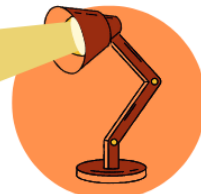


тів – збільшення обсягів субсидій, пом'якшення умов кредитних гарантій, запровадження тимчасових компенсаційних виплат – проте без системного переосмислення архітектури бюджетних механізмів відповідно до специфіки шокового збурення, що призводить до розпорошення бюджетних ресурсів і зниження реальної ефективності підтримки [6; 18; 26; 29].

Окремою гострою проблемою є інституційний розрив між рівнями публічного управління у процесі реалізації бюджетних програм підтримки МСП в умовах шоків збурень. Центральні органи виконавчої влади, як правило, формують стратегічні напрями антикризових програм та забезпечують основний обсяг фінансових ресурсів через державний бюджет, тоді як місцеве самоврядування і регіональні органи влади покликані адаптувати загальнонаціональні програми до локальних умов і конкретних потреб підприємств, уражених кризою [16; 26]. Проте координація між цими рівнями залишається слабкою: відсутні єдині методологічні стандарти оцінювання потреб МСП у підтримці, нормативно не врегульовані процедури взаємодії та розмежування відповідальності між розпорядниками коштів різних рівнів, що продукує ризики дублювання заходів та нераціонального використання публічних ресурсів [2; 5; 19]. Ця проблема суттєво загострюється в умовах комплексних збурень, коли паралельно діють як державні антикризові програми, так і програми міжнародної донорської підтримки, а відсутність єдиного координаційного центру призводить до нерівномірного охоплення підприємств допомогою – частина МСП отримує підтримку з кількох джерел, тоді як інші залишаються поза будь-якими програмами [10; 13; 28].

Принципово важливою є проблема асиметричного впливу шоків збурень на МСП різних типів, галузей і регіонів, що унеможлиблює застосування уніфікованих бюджетних механізмів підтримки. Дослідження засвідчують, що шоків збурення диференційовано впливають на підприємства залежно від виду економічної діяльності, розміру бізнесу, регіону присутності та ступеня інтегрованості у ланцюги постачання – чинників, які стандартні цільові програми враховують лише частково [3]. Зокрема, аграрні МСП та підприємства у депресивних регіонах стикаються з якісно іншими проблемами порівняно з міськими підприємствами у сфері послуг, проте отримують підтримку в рамках тих самих програмних механізмів, параметри яких не відображають галузевої специфіки [7; 25]. В умовах воєнного збурення ця асиметрія набуває просторового виміру: підприємства прифронтових територій мають принципово відмінні потреби у підтримці порівняно з підприємствами тилових регіонів, що приймають внутрішньо переміщених підприємців, однак чинні бюджетні програми не передбачають диференційованих механізмів фінансування для різних типів постраждалих підприємств [9; 13; 27]. Відсутність ефективних інструментів таргетованої підтримки, заснованих на верифікованій оцінці





реальних втрат МСП від шокового збурення, є однією з центральних невирішених проблем публічного управління у сфері антикризового фінансування [17].

Міжнародний досвід реалізації бюджетних механізмів підтримки МСП в умовах шокових збурень демонструє широкий спектр підходів, проте їх механічне перенесення на вітчизняне підґрунтя є неможливим без врахування інституційних, правових та фіскальних відмінностей. Дослідження Світового банку свідчать, що найбільш ефективними в умовах криз виявляються інтегровані системи підтримки МСП, що поєднують бюджетні субсидії, гарантійні схеми та конвергентне кредитування у єдину програмну архітектуру з чіткими критеріями таргетування та процедурами оцінювання [14]. Аналіз антикризових фіскальних пакетів, запроваджених у відповідь на пандемію COVID-19 у країнах ОЕСР [15], виявив, що балансові бюджетні заходи – гарантії за позиками, державні кредити, капітальна підтримка – є ефективними інструментами збереження ліквідності МСП, однак потребують посиленого контролю за ризиками та прозорості розподілу для запобігання неефективному використанню публічних коштів. Досвід залучення іноземних інвестицій та розвитку підприємницького середовища, проаналізований на прикладі Ірландії [16], засвідчує, що стабільність і передбачуваність програм бюджетної підтримки МСП є не менш важливими чинниками їх ефективності, ніж обсяг виділених ресурсів. Водночас ані міжнародна практика, ані вітчизняна академічна практика не пропонують науково обґрунтованої моделі формування бюджетних механізмів підтримки МСП, адаптованої до умов одночасного поєднання декількох шокових збурень різної природи, що є актуальним для сучасної України [4].

Сукупність окреслених суперечностей і проблем засвідчує, що ефективне бюджетне забезпечення підтримки МСП в умовах шокових збурень є не лише практичним управлінським завданням, а й нагальною науково-методологічною проблемою, розв'язання якої потребує розробки системних підходів до формування, реалізації та оцінювання цільових і антикризових програм бюджетного фінансування. Відсутність комплексної концептуальної моделі, що охоплювала б одночасно інструментальний, координаційний, таргетувальний і моніторинговий виміри бюджетної підтримки МСП, зумовлює значну асиметрію між декларованими цілями антикризових програм і реальними результатами їх виконання [11; 17; 18; 29].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження бюджетних механізмів підтримки малого та середнього підприємництва (МСП) в умовах шокових збурень формує самостійний і динамічно розвинений напрям сучасної фінансової науки, що поєднує питання бюджетної теорії, державного регулювання підприємництва та антикризового управління публічними фінансами. Теоретико-методологічне підґрунтя цього напрямку закладено у дослідженнях, присвячених бюджетному плануванню як складовій соціально-економічного

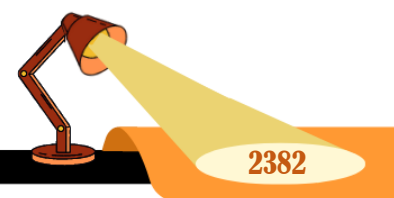


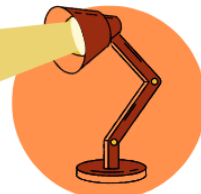


розвитку держави [5], моделюванню бюджетної системи в умовах структурних трансформацій [6] та бюджетній політиці економічного розвитку [18], де обґрунтовано методологічні підходи до формування видаткової частини бюджету відповідно до пріоритетів підтримки підприємницького середовища. Значущим внеском у розвиток теоретичної бази є дослідження формування бюджетних видатків як компонента публічної фінансової політики економічного розвитку [2], де систематизовано інструменти державного фінансування підтримки господарюючих суб'єктів та виявлено закономірності їх взаємозалежності з пріоритетами стратегічного планування. Фінансово-бюджетна політика в умовах суспільно-економічних перетворень, включаючи кризові та трансформаційні стани національної економіки, досліджується у роботі [29], автор якої обґрунтовує необхідність адаптивного характеру бюджетного інструментарію та його орієнтованість на підтримку реального сектору, насамперед малого та середнього бізнесу як ключового драйвера відновлення ділової активності.

Особливу увагу науковців привертають питання оцінювання результативності цільових програм бюджетного фінансування підтримки МСП. Ратушняк С. [17] розробив концептуальний підхід до оцінювання виконання бюджетних програм (підпрограм), виявивши системні недоліки у механізмах моніторингу та оцінювання їх ефективності, що безпосередньо впливає на спроможність держави своєчасно коригувати параметри фінансової підтримки суб'єктів МСП. Котковський В. С. та ін. [11] провели аналітичне дослідження результатів виконання програм соціально-економічного розвитку на рівні місцевих органів влади, встановивши, що відсутність чіткої верифікації цільових індикаторів суттєво знижує реальну ефективність бюджетних видатків. Камінська Т. В. [20] запропонувала методологію моніторингу ефективності функціонування економічного механізму у секторі публічних послуг, елементи якої можуть бути адаптовані до оцінювання результативності цільових програм підтримки МСП у різних галузях.

Серед інструментів бюджетного фінансування підтримки МСП грантові механізми посідають особливе місце, оскільки поєднують переваги безповоротного фінансування з вимогами цільового використання коштів та підзвітності. Кобеля-Звір М. Я. та Вовчак М. [21] дослідили механізм організації процесу грантового фінансування суб'єктів підприємницької діяльності, обґрунтувавши його переваги порівняно з традиційними кредитними інструментами в умовах обмеженого доступу малого бізнесу до ринкового фінансування. Кобеля-Звір М. Я. [22; 23] розкрила особливості грантової підтримки для представників бізнесу у форматі консалтингу та розробила методологічні підходи до формування описової частини грантової заявки, що має практичне значення для підвищення якості проектних пропозицій МСП у рамках



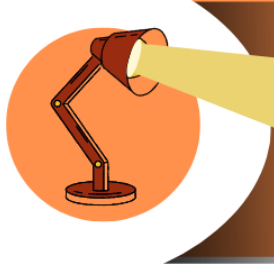


бюджетних конкурсів. Механізми стимулювання МСП, включаючи бюджетні субсидії, державні гарантії та публічні фінансові інструменти, та їх вплив на зростання підприємств систематизовано у дослідженні, в якому особлива увага приділяється питанням ефективного проєктування публічного фінансування та координації між різними державними органами у процесі адміністрування програм підтримки. Фінансовий механізм інноваційно-інвестиційного розвитку підприємництва, включаючи сучасні аспекти його архітектурної побудови в умовах трансформаційних змін, досліджений Косачем Н. та ін. [24], де доведено необхідність поєднання бюджетних та позабюджетних інструментів у єдину систему фінансового забезпечення розвитку МСП.

Окремий потужний науковий напрям пов'язаний із дослідженням антикризових механізмів підтримки МСП в умовах шоків збурень різної природи – пандемічних, воєнних та структурно-економічних. Моретті Д. та ін. [15] у дослідженні, підготовленому під егідою ОЕСР, проаналізували балансові бюджетні заходи у складі антикризових фіскальних програм під час пандемії COVID-19, включаючи гарантійні схеми, державні кредити та капітальні ін'єкції, та обґрунтували необхідність підвищення прозорості й аналізу ризиків при реалізації подібних інструментів; автори констатують, що ефективність антикризових програм критично залежить від своєчасності їх запровадження та таргетованості на найбільш вразливі категорії підприємств. Корнилюк А. та Іващенко І. [10] дослідили програми підтримки бізнесу у воєнний період, систематизувавши інструменти бюджетного фінансування, що застосовуються для збереження підприємницького потенціалу в умовах активних бойових дій, включаючи компенсаційні виплати, пільгові кредити та кредитні гарантії. Сімків Л. Є. та Чорний П. П. [27] здійснили комплексне дослідження інструментів державної підтримки малого та середнього бізнесу в Україні в умовах воєнного стану, проаналізувавши механізми бюджетної політики та їх регіональну імплементацію, встановивши суттєву асиметрію у доступності підтримки для підприємств різних регіонів залежно від їх наближеності до зони бойових дій. Лозинська О. та Сліченко О. [13] дослідили державну підтримку малого бізнесу в умовах воєнного стану, виявивши, що адаптація інструментарію бюджетних програм до кризових умов потребує як оперативного перегляду цільових параметрів, так і посилення координації між центральними та місцевими органами виконавчої влади.

Макроекономічні аспекти відновлення функціонування малого та середнього бізнесу у контексті повоєнної відбудови національної економіки України ґрунтовно досліджені Ключківською В. О. та ін. [9], де встановлено, що ефективність бюджетних механізмів підтримки МСП у постконфліктний період визначається насамперед якістю інституційного середовища та ступенем узгодженості антикризових заходів із довгостроковими стратегічними пріоритетами

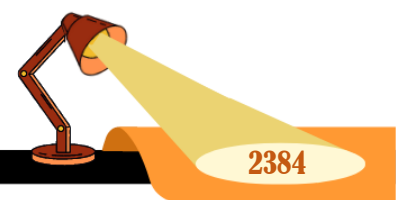


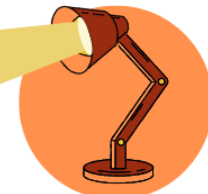


економічного розвитку. Тананасієнко І. та ін. [28] проаналізували державну інвестиційну політику в Україні в умовах війни та повоєнного відновлення, акцентуючи увагу на необхідності інтеграції підтримки МСП у загальну систему публічного інвестування. Роль і місце МСП у ринковій економіці як підґрунтя обґрунтування пріоритетності їх бюджетної підтримки розкрито Алексеевською А. [1], яка довела, що у країнах із розвинутою ринковою економікою саме МСП є основним генератором зайнятості та інновацій, що зумовлює необхідність системної, а не епізодичної державної фінансової підтримки цього сектору. Теоретичні засади стратегії фінансового забезпечення розвитку секторів економіки та відповідні механізми адаптації бюджетних інструментів до галузевої специфіки розроблено Філіповою Н. та Михайловською О. [30], що формує методологічне підґрунтя для розробки диференційованих програм підтримки МСП з урахуванням галузевих особливостей.

Регіональний і галузевий виміри бюджетного фінансування цільових програм підтримки МСП є предметом низки спеціалізованих досліджень. Фінансове забезпечення розвитку підприємництва в аграрному секторі та механізми ефективного розподілу бюджетних асигнувань між товаровиробниками різних форм власності висвітлено у ряді наукових праць [7; 18], де встановлено вирішальну роль програмно-цільового підходу у підвищенні адресності бюджетної підтримки аграрних МСП. Розвиток регіонів із залученням інструментів фінансової стратегії та підтримки МСП досліджено Лемішком О. О. та Аксаїтовим Р. Ш. [26], де наголошено на необхідності диференційованого підходу до бюджетної підтримки підприємницького сектору з урахуванням регіональної специфіки та наявності конкурентних переваг територій. Августин О. та Демків Р. [3] дослідили засоби стимулювання розвитку малого бізнесу як чинника подолання депресивності віддалених поселень територіальних громад, встановивши, що програмно-цільовий підхід до бюджетного фінансування підтримки МСП у депресивних регіонах є важливим інструментом вирівнювання міжрегіональних диспропорцій. Принципи стратегічного управління аграрним сектором в контексті сталого розвитку сільських територій і вплив цільових програм на їх фінансове забезпечення досліджено Філюком Д. [7]; роль прикордонних регіонів у контексті когезійної політики ЄС та їх інституційну готовність до участі у транснаціональних програмах підтримки МСП проаналізував Тимечко І. [19].

Системне оцінювання ефективності програм підтримки МСП та поширення кращих міжнародних практик є невід'ємною складовою наукового дискурсу з досліджуваної проблематики. Ібижанова І. та ін. [8] провели комплексне оцінювання ефективності державної підтримки технологічного підприємництва у контексті застосування гарантійних фондів типу «Dapi» та пов'язаних бюджетних інструментів, зафіксувавши компроміс між щедрістю субсидій та



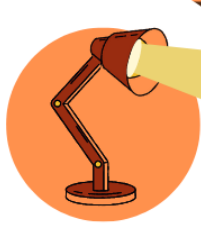


ефективністю розподілу ресурсів, а також важливість систем моніторингу та оцінювання для підвищення результативності програм. Досвід Малайзії з реалізації Генерального плану розвитку МСП [14], підготований за підтримки Світового банку, є прикладом комплексної стратегії інтеграції різних бюджетних і позабюджетних інструментів підтримки МСП та засвідчує ефективність поєднання конвергентного кредитування, гарантій та безповоротних грантів для стабілізації доступу малого бізнесу до фінансових ресурсів у кризових умовах. Взаємозв'язок між просуванням розвитку бізнесу, залученням інвестицій та використанням бюджетних інструментів підтримки на прикладі ірландського досвіду досліджено Осадчою О. та Луківановим О. [16], де встановлено, що ефективні механізми державно-приватного партнерства й активна інституційна підтримка є суттєвими чинниками успіху підприємницьких програм. Огляд фіскальних інституцій завтрашнього дня [4] окреслює комплексний підхід до реформування бюджетних механізмів у частині прозорості, управлінської підзвітності та ефективності видатків, що є особливо актуальним для проєктування цільових програм підтримки МСП в умовах обмежених бюджетних ресурсів. Суб'єктів МСП у сфері відновлювальної енергетики як перспективний об'єкт цільових бюджетних програм в умовах «зеленого» переходу розглянула Кузьміна М. [25].

Попри значний обсяг наукових напрацювань, у дослідженні бюджетних механізмів підтримки МСП в умовах шокових збурень зберігаються суттєві прогалини. Більшість наявних робіт зосереджена або на аналізі окремих інструментів бюджетного фінансування [5; 6; 18], або на галузевих аспектах підтримки МСП [7], або на антикризових заходах конкретного кризового періоду [10; 13; 15; 27] – без синтезу цих напрямів у цілісну концептуальну модель, яка враховувала б одночасно інституційні, фіскальні та управлінські виміри підтримки МСП. Залишається недостатньо дослідженим питання формування комплексної типології антикризових бюджетних механізмів, диференційованих за природою шокового збурення, рівнем державного управління та тривалістю дії [9; 28; 29]. Відсутні також кількісно верифіковані критерії оцінювання ефективності цільових програм підтримки МСП в умовах шокових збурень [8; 17; 20], що унеможливорює об'єктивне порівняння результативності різних інструментів бюджетного фінансування. Зазначені прогалини зумовлюють необхідність проведення комплексного дослідження, спрямованого на розробку науково обґрунтованої системи бюджетних механізмів підтримки МСП у межах цільових та антикризових програм розвитку в умовах шокових збурень, що і визначає мету та завдання цієї статті.

Метою статті є комплексний аналіз бюджетних механізмів підтримки МСП у межах цільових і антикризових програм розвитку в умовах шокових збурень, виявлення системних вад та інституційних обмежень наявного інструментарію,

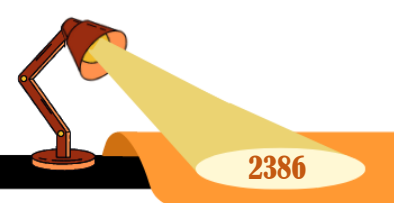


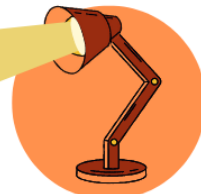


а також обґрунтування науково-прикладних підходів до вдосконалення системи бюджетного фінансування підтримки малого та середнього підприємництва з урахуванням природи шоку, галузевої й регіональної асиметрії постраждалих підприємств та вимог євроінтеграційної адаптації вітчизняних програмних механізмів до стандартів і практик Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на помітне розширення наукового інтересу до проблематики державної фінансової підтримки малого та середнього підприємництва в умовах кризових явищ, комплексний аналіз наявної літератури дозволяє виявити низку принципів теоретико-методологічних і прикладних прогалин, що залишаються поза увагою дослідників або висвітлені лише фрагментарно. Передусім у науковому просторі досі відсутня цілісна системна класифікація бюджетних механізмів підтримки МСП, побудована з урахуванням природи шокового збурення як визначального чинника вибору інструментарію. Наявні класифікації, представлені в роботах [6; 18; 29], здебільшого систематизують механізми за формальними ознаками – видом фінансового інструменту чи рівнем бюджету – без прив'язки до фази кризового циклу та типу постраждалих підприємств, що унеможлиблює формування обґрунтованих рекомендацій щодо пріоритетного набору механізмів для конкретної кризової ситуації. Дослідження оцінювання ефективності бюджетних програм [8; 11; 17; 20] орієнтовані переважно на вимірювання результатів у відносно стабільних умовах і не пропонують методологічно придатних інструментів для оцінювання антикризових програм, реалізованих в умовах розриву інформаційних потоків, руйнування звичних індикаторів ділової активності та стрімкої зміни пріоритетів.

Окремою невирішеною проблемою є відсутність науково обґрунтованих критеріїв таргетування бюджетної підтримки МСП в умовах шоків збурень, що враховували б одночасно галузеву специфіку, регіональну диференціацію та фазу кризового циклу. Практика антикризового реагування – як українська [9; 10; 13; 27], так і міжнародна [14; 15] – демонструє, що найбільш поширеним підходом є розширення охоплення наявних програм без перегляду механізмів відбору бенефіціарів, що призводить до розпорошення ресурсів між підприємствами з різним ступенем реальної потреби у підтримці. Відсутність диференційованих параметрів доступу до програм для підприємств прифронтових, деокупованих та тилкових регіонів є прикладом системного дефіциту таргетувальних інструментів, що унеможлиблює ефективний перерозподіл обмежених бюджетних ресурсів між найбільш постраждалими категоріями МСП. Не отримала належного наукового опрацювання й проблема часового лагу між виникненням шокового збурення та надходженням бюджетної підтримки до кінцевих отримувачів: більшість дослідників констатують цю проблему, проте не пропонують аналітичних інструментів для її вимірювання й скорочення в умовах спрощених антикризових процедур.





Суттєвою прогалиною є також відсутність концептуальних розробок щодо інституційної структури координаційного механізму між різними рівнями публічного управління та міжнародними донорами у процесі реалізації антикризових програм підтримки МСП. Дослідження [2; 5; 19] фіксують проблему координаційного розриву, однак не виходять за межі описового аналізу, не пропонуючи нормативних моделей взаємодії між розпорядниками бюджетних коштів різних рівнів, структурами міжнародної технічної та фінансової допомоги і самими підприємствами як реципієнтами підтримки. Окремо слід відзначити відсутність системного дослідження механізмів трансформації тимчасових антикризових бюджетних заходів у сталі програмні інструменти підтримки МСП: практика свідчить, що значна частина інновацій, запроваджених в умовах гострої кризи – спрощені процедури відбору, прискорені виплати, мобільні форми адміністрування грантів, – після стабілізації ситуації згортається, не залишаючи інституційного сліду в системі бюджетних програм [10; 28; 30]. Не дослідженим залишається і питання узгодження вітчизняних механізмів бюджетної підтримки МСП зі стандартами ЄС щодо державної допомоги в умовах кризи – питання, вирішення якого набуває стратегічного значення в контексті євроінтеграційного курсу України [4].

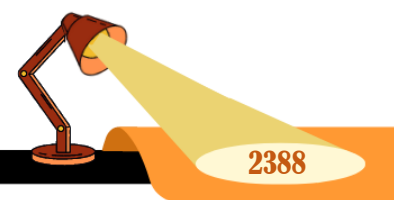
Формування системного підходу до бюджетних механізмів підтримки МСП в умовах шоківих збурень потребує насамперед чіткого окреслення понятійного апарату, оскільки термінологічна невизначеність є одним із чинників фрагментарності наявних концептуальних розробок. Під «цільовою програмою підтримки МСП» слід розуміти сукупність скоординованих заходів бюджетного фінансування, спрямованих на досягнення визначених у часі та просторі цілей розвитку малого та середнього підприємництва, що реалізуються в рамках програмно-цільового методу бюджетування із закріпленими індикаторами результативності та відповідальними розпорядниками коштів [2; 17; 18]. «Антикризова цільова програма розвитку МСП» є різновидом цільової програми, що характеризується реактивним характером формування у відповідь на шокове збурення, скороченою тривалістю планування, переважанням заходів збереження ліквідності та операційної спроможності над заходами стратегічного розвитку, а також підвищеними вимогами до оперативності розподілу ресурсів [10; 15; 29]. «Бюджетні механізми підтримки МСП» охоплюють сукупність правових, інституційних та фінансових інструментів, через які держава здійснює цільовий перерозподіл публічних ресурсів на користь суб'єктів малого та середнього підприємництва, включаючи прямі видатки (субсидії, гранти, компенсаційні виплати), непрямі інструменти (податкові пільги, відстрочки платежів), умовні зобов'язання (державні гарантії за кредитами) та пільгове фінансування через уповноважені фінансові інституції (компенсації відсоткових ставок, рефінансування пільгових кредитів).

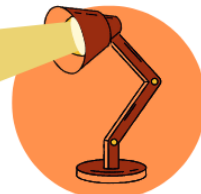




Шокові збурення, що формують специфічне середовище функціонування МСП і потребу у відповідних бюджетних механізмах підтримки, доцільно класифікувати за декількома критеріями. За природою походження виокремлюються збурення попиту – різке скорочення споживчої та інвестиційної активності внаслідок пандемій, режимів обмежень або різкого зниження доходів населення [15]; збурення пропозиції – руйнування ланцюгів постачання, енергетичні кризи, логістичні блокади, знищення виробничих потужностей унаслідок збройних конфліктів [9; 27]; та комбіновані збурення, що одночасно вражають і попит, і пропозицію, – характерні для воєнного часу та постпандемічного відновлення. За просторовим охопленням розрізняють збурення глобального масштабу (пандемія COVID-19) [15], національного (воєнний стан, системна фінансова криза) [10; 11] та локального – обмежені певним регіоном чи галуззю [3; 26]. Ця класифікація має безпосереднє методологічне значення для вибору набору бюджетних механізмів підтримки: збурення попиту потребують переважно інструментів підтримки ліквідності та компенсації втрачених доходів; збурення пропозиції – інструментів підтримки реструктуризації та релокації; комбіновані – диверсифікованого портфеля, що охоплює всі три групи інструментів у динамічному поєднанні, яке змінюється залежно від фази кризового циклу [4; 14].

На основі узагальнення наукової літератури та аналізу практики реалізації цільових і антикризових програм підтримки МСП пропонується авторська багатовимірна класифікація бюджетних механізмів, що структурує їх одночасно за чотирма критеріями. За формою фінансового інструменту виокремлюються: пряме фінансування (безповоротні гранти, субсидії, компенсаційні виплати); непряме бюджетне сприяння (податкові пільги, відстрочки та розстрочки платежів, зменшення ставок місцевих зборів); умовні бюджетні зобов'язання (державні та муніципальні гарантії за кредитами МСП, поручительства фондів часткового кредитного покриття); субсидовані фінансові інструменти (компенсація відсоткових ставок, внески до статутних капіталів гарантійних установ). За цільовою функцією механізми поділяються на такі, що забезпечують ліквідність і виживання підприємства в гострій фазі кризи; механізми стабілізації та підтримки операційної спроможності; механізми відновлення і реструктуризації бізнесу після проходження пікової фази; та механізми стимулювання розвитку та інновацій у фазі постшокового відновлення. За тривалістю дії розрізняються екстрені механізми (розраховані на перші тижні – три місяці від початку шоку), стабілізаційні (три місяці – рік) та відновлювально-розвиткові (понад рік), причому кожен період потребує специфічних процедур адміністрування та критеріїв відбору бенефіціарів. За рівнем бюджету виокремлюються механізми державного рівня, регіонального, місцевого, а також змішані схеми співфінансування, що поєднують кілька рівнів із залученням коштів міжнародних донорів.

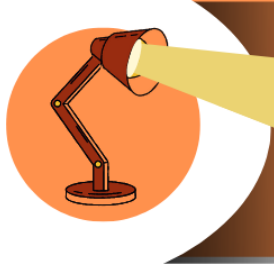




Аналіз практики реалізації цільових і антикризових програм підтримки МСП в Україні в умовах воєнного шоку засвідчує поступове, хоч і непослідовне, розширення бюджетного інструментарію у відповідь на нові виклики. Серед ключових програмних механізмів, запроваджених або суттєво модифікованих після лютого 2022 року, виокремлюються гранти для релокації МСП з прифронтових і тимчасово окупованих територій, реалізовані через Фонд розвитку підприємництва та регіональні фонди розвитку; програма «єРобота», яка передбачає надання грантів на відкриття власної справи та розширення виробничих потужностей і фінансується з державного бюджету в рамках програмно-цільового методу [9; 10]; компенсація відсоткових ставок за кредитами МСП через уповноважені банки, що дозволяє поєднати бюджетний ресурс з банківською інфраструктурою без безпосереднього кредитування з державного бюджету [13; 24]; субвенції місцевим бюджетам на реалізацію програм підтримки бізнесу в громадах, що приймають внутрішньо переміщених підприємців [26; 27]. Значну роль відіграють квазі-бюджетні інструменти міжнародних програм – USAID, ЄС, ЄБРР, ПРООН та інших донорів, – які функціонально доповнюють державні бюджетні механізми, нерідко компенсуючи їх процедурну повільність і забезпечуючи ресурсами сегменти МСП, що залишаються поза охопленням національних програм. Попри очевидний прогрес у розширенні програмного інструментарію, практична реалізація цих механізмів виявляє низку системних вад: нерівний доступ МСП до програм внаслідок адміністративних бар'єрів і нерозвиненості цифрової інфраструктури в малих громадах; дефіцит місцевого співфінансування у прифронтових регіонах з виснаженою дохідною базою місцевих бюджетів; слабкий моніторинг результатів через відсутність єдиних форм звітності та інтегрованих реєстрів отримувачів підтримки; ризики дублювання допомоги між різними програмами та донорами через відсутність координаційної платформи.

Центральним концептуальним внеском цього дослідження є запропонована аналітична матриця «вид підтримки МСП × фаза кризового циклу × тип адміністративно-територіальної одиниці», що формує системну основу для диференційованого вибору бюджетних механізмів залежно від конкретної кризової конфігурації. В рамках запропонованої матриці фаза кризового циклу визначає пріоритетний тип бюджетного інструменту: у гострій (екстремній) фазі пріоритет надається безпосередній підтримці ліквідності через швидкі гранти, компенсаційні виплати та податкові відстрочки, оскільки саме загроза негайного припинення діяльності є головним ризиком для МСП; у фазі стабілізації акцент зміщується на механізми відновлення виробничих потужностей – компенсація відсоткових ставок, субсидовані кредити на поповнення оборотного капіталу, підтримка релокації; у фазі постшокового відновлення та розвитку домінують інструменти інвестиційного характеру – гранти на модернізацію, гарантійні

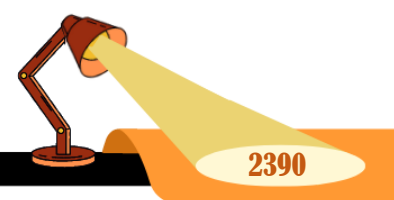


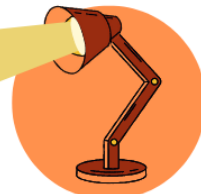


механізми для довгострокового кредитування, програми стимулювання інновацій. Параметр «тип адміністративно-територіальної одиниці» диференціює умови доступу та обсяг підтримки залежно від того, чи є громада прифронтовою – де пріоритет мають механізми збереження бізнесу та релокаційні гранти; деокупованою – де необхідне поєднання відновлювальних субсидій та інфраструктурного відновлення як передумови відновлення підприємницької діяльності; такою, що приймає переміщені підприємства, – де першочерговими є механізми спрощеної реєстрації та адаптаційні гранти; або умовно стабільною тиловою громадою – де можливий ширший спектр розвиткових програм. Ця матриця дозволяє уникнути уніфікованого підходу до розподілу бюджетних ресурсів та забезпечити обґрунтоване таргетування підтримки на ті категорії МСП і регіони, де вона є найбільш критично необхідною.

Таблиця 1 – Матриця диференційованого вибору бюджетних механізмів підтримки МСП у межах цільових і антикризових програм розвитку в умовах шоківих збурень

Фаза кризового циклу	Прифронтова громада	Деокупована громада	Громада-реципієнт (приймаюча)	Умовно стабільна громада
ФАЗА I Гостра (0–3 міс.)	<ul style="list-style-type: none">▶ Евакуаційні гранти МСП – безповоротні, спрощена заявка▶ Компенсація знищених активів – за актами оцінки збитків▶ Податковий мораторій – місцеві збори, єдиний податок▶ Субсидії на збереження зайнятості – компенсація ФОП витрат	<ul style="list-style-type: none">▶ Гранти першої черги відновлення – до 500 тис. грн без конкурсу▶ Компенсація знищеного майна – ДРПП + DREAM-платформа▶ Звільнення від місцевих зборів – на 12 міс.▶ Субвенції громадам – на безпекову інфраструктуру	<ul style="list-style-type: none">▶ Адаптаційні гранти – для переміщених підприємців▶ Субвенції громадам – на облаштування площ для МСП▶ Спрощена реєстрація бізнесу – через Дія / е-кабінет▶ Компенсація оренди приміщень – перші 3 міс.	<ul style="list-style-type: none">▶ Субсидовані кредити оборотного капіталу – компенсація відсоткової ставки▶ Гарантії за кредитами МСП – до 80 % тіла кредиту▶ Грантова підтримка критичних галузей – харчова, фармацевтична, ОПК▶ Програми збереження зайнятості – часткове безробіття





Фаза кризового циклу	Прифронтова громада	Деокупована громада	Громада-реципієнт (приймаюча)	Умовно стабільна громада
ФАЗА II Стабілізаційна (3–12 міс.)	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Гранти на релокацію виробництва – до безпечних регіонів ▶ Компенсація логістичних витрат – переміщення обладнання ▶ Державні гарантії за кредитами – для релокованих підприємств ▶ Субсидії на оренду нових площ – до 50 % вартості оренди 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Інвестиційні субсидії відновлення – обладнання, приміщення ▶ Гарантійні механізми ФРМСП – кредити на відновлення ▶ Субвенції на інфраструктуру – комунальні мережі для МСП ▶ Пільгові кредити під 0–3 % – через уповноважені банки 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Гранти на розширення потужностей – для прийому переміщених МСП ▶ Пільгові кредити кооперації – місцевий + переміщений бізнес ▶ Субвенції на виробничу інфраструктуру – індустріальні парки ▶ Компенсація відсоткових ставок – кредити на спільні проекти 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Компенсація відсоткових ставок – інвестиційні кредити МСП ▶ Гарантійні схеми для ЗЕД МСП – вихід на нові ринки ▶ ПЦМ-субсидії на модернізацію – енергоефективність, автоматизація ▶ Регіональні програми підтримки – співфінансування держ. + місц. бюджет
ФАЗА III Відновлювальн о- розвиткова (понад 12 міс.)	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Гранти повернення та реінтеграції – відновлення на звільненій землі ▶ Зони пріоритетного розвитку – податкові стимули, пільги по землі ▶ Інвестиційні субсидії відновлення – на засадах концепції “відбудувати краще (ніж було)” ▶ Програми ЄС / ЄБРР – структурні фонди відновлення 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Комплексні інвестиційні гранти – ЄС CARD, ЄБРР, USAID ▶ Інноваційні гранти МСП – технологічна модернізація ▶ Спеціальні економічні зони – знижені ставки податків ▶ Програми залучення іноземних інвестицій – гарантії держави 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Програми кластерного розвитку – грантова підтримка кластерів ▶ Гранти на інновації та НДДКР – кооперація МСП + університети ▶ Інфраструктурні субвенції – технопарки, бізнес-інкубатори ▶ Програми євроінтеграційної адаптації – стандарти ЄС, сертифікація 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Повний спектр програм підтримки МСП – стандартні мирні механізми ▶ Інноваційні та R&D гранти – участь у Горизонт Європа ▶ Програми зеленого переходу МСП – субсидії на декарбонізацію ▶ Програми євроінтеграції – гармонізація зі стандартами ЄС

Джерело: розроблено авторами на основі узагальнення наукової літератури [4; 10; 11; 15; 16; 17; 27; 28; 29; 30] та аналізу практики бюджетних програм підтримки МСП в Україні у 2022–2024 роках.

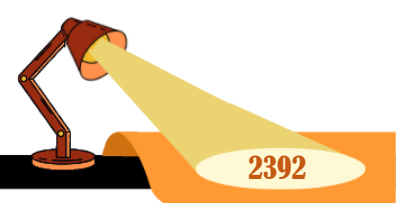
Умовні позначення: ▶ – пріоритетний механізм для відповідного типу громади у даній фазі; ПЦМ – програмно-цільовий метод; ФРМСП – Фонд розвитку малого та середнього підприємництва; DREAM – Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management; R&D – дослідження та розробки; ЗЕД – зовнішньоекономічна діяльність; ФОП – фонд оплати праці; ОПК – оборонно-промисловий комплекс.

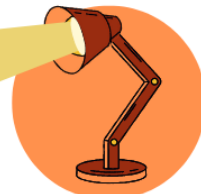




Наведена матриця дозволяє операціоналізувати процес вибору пріоритетних бюджетних механізмів підтримки МСП, виходячи з одночасного врахування двох параметрів: фази кризового циклу, яка визначає термінологічний і функціональний пріоритет інструментів – від підтримки ліквідності у гострій фазі до стимулювання розвитку у відновлювальній, – та типу адміністративно-територіальної одиниці, який відображає специфіку потреб і адміністративної спроможності громади. Практична цінність матриці полягає у тому, що вона слугує аналітичним орієнтиром для розробників бюджетних програм при формуванні антикризових пакетів підтримки МСП: після ідентифікації типу шоку та локалізації постраждалих громад відповідний перетин матриці визначає рекомендований набір інструментів, а тривалість кризового періоду – їх часову пріоритетність. Матриця не є жорстким нормативним приписом, а концептуальною моделлю, що потребує адаптації до конкретних фіскальних можливостей відповідного рівня бюджету та інституційної спроможності розпорядників коштів.

Невід'ємним елементом системного підходу до бюджетних механізмів підтримки МСП є багатовимірна система критеріїв оцінювання їх ефективності, розроблена спеціально для умов шоккових збурень, коли традиційні метрики результативності бюджетних програм частково втрачають інформативність. У фінансовому вимірі пропонується застосовувати: обсяг фактично освоєних бюджетних коштів як частку від передбачених асигнувань; коефіцієнт бюджетного мультиплікатора – співвідношення між обсягом залучених недержавних ресурсів (власних коштів підприємств, банківських кредитів, донорських надходжень) та сумою бюджетного фінансування на одну програму; та показник фіскального повернення – приріст податкових надходжень від підприємств-реципієнтів підтримки в середньостроковій перспективі порівняно з контрольною групою. В економічному вимірі ключовими індикаторами є: частка підприємств, що зберегли операційну діяльність через дванадцять місяців після отримання підтримки; кількість збережених та створених робочих місць на одиницю виділених бюджетних коштів; динаміка обсягу реалізації продукції підприємств-реципієнтів відносно базового докризового рівня. Просторовий вимір оцінювання передбачає аналіз географічного розподілу підтримки – частки ресурсів, що дійшла до підприємств прифронтових і деокупованих громад порівняно з тилowymi, та коефіцієнта просторової концентрації програм. Часовий вимір включає показник «лагу реагування» – середній інтервал між офіційним оголошенням програми та першою виплатою кінцевому бенефіціару, а також «індекс процедурного навантаження» – кількість адміністративних кроків, необхідних підприємству для отримання підтримки в кризових умовах, порівняно з аналогічним показником стандартних програм мирного часу. Комплексне застосування цих критеріїв дозволяє здійснювати порівняльне



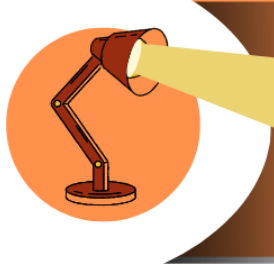


оцінювання різних бюджетних механізмів підтримки МСП у межах конкретних антикризових програм та обирати найбільш ефективний інструментальний набір для кожної фази кризового циклу.

На основі запропонованої класифікації бюджетних механізмів, матриці таргетування та системи критеріїв оцінювання формується концептуальна модель розробки антикризових програм підтримки МСП, що складається з трьох послідовних аналітичних етапів. Перший етап передбачає діагностику типу і масштабу шокового збурення, зокрема ідентифікацію домінуючого каналу впливу на МСП – попитового, пропозиційного або комбінованого; визначення просторових меж збурення та ступеня його асиметричності між регіонами та галузями; оцінювання очікуваного періоду кризи для розмежування екстреної та стабілізаційної фаз. Другий етап полягає у формуванні пріоритетного набору бюджетних механізмів відповідно до результатів діагностики за логікою «ліквідність → відновлення → розвиток»: у гострій фазі перевагу слід надавати швидким безумовним грантам, компенсаційним виплатам та податковим відстрочкам як найменш процедурно обтяженим інструментам; у фазі стабілізації – субсидованим кредитами, компенсації відсоткових ставок та гарантійним механізмам, що стимулюють залучення банківського фінансування; у відновлювально-розвитковій фазі – інвестиційним грантам, інноваційним програмам та регіонально-диференційованим схемам підтримки. Третій етап передбачає проектування вбудованого моніторингу результатів антикризової програми: встановлення контрольних точок вимірювання ключових індикаторів ефективності; формування реєстру отримувачів підтримки із забезпеченням уніфікованої звітності для запобігання дублюванню між програмами; та визначення умов і процедур перегляду параметрів програми в разі зміни характеристик збурення.

Стратегічним виміром вдосконалення бюджетних механізмів підтримки МСП є їх узгодження зі стандартами Європейського Союзу у сфері державної допомоги і конкурентної політики. Законодавство ЄС допускає спеціальні режими державної допомоги МСП в умовах надзвичайних обставин, зокрема тимчасові рамки державної допомоги, запроваджені під час пандемії COVID-19 і застосовані до ряду суміжних кризових ситуацій, що передбачають розширені ліміти безповоротних грантів, субсидованих позик і гарантій без зобов'язання попереднього нотифікаційного узгодження. Адаптація вітчизняних антикризових програм до цих стандартів є необхідною умовою майбутнього використання структурних фондів ЄС для підтримки МСП після вступу України до Євросоюзу та є пріоритетним завданням реформування нормативної бази бюджетних програм підтримки підприємництва. Не менш важливим є вирішення проблеми трансформації тимчасових антикризових заходів у сталі програмні інструменти: успішна практика, напрацьована в умовах шоку – спрощені процедури подання

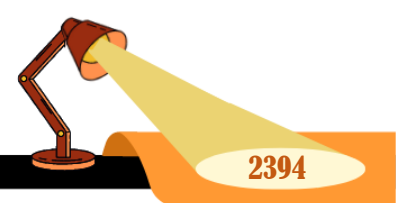


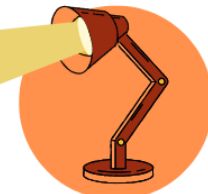


заявок, мобільні форми адміністрування, цифрові реєстри отримувачів підтримки, стандартизована звітність – має бути інтегрована у нормативну базу постійних цільових програм підтримки МСП, формуючи інституційну досвід системи та підвищуючи її готовність до майбутніх збурень. Цей аспект є особливо критичним для України, де кожен кризовий епізод супроводжувався розробкою нових програмних механізмів практично «з нуля», без системного використання уроків попередніх кризових реагувань, що кратно підвищує вартість і знижує оперативність антикризових програм бюджетної підтримки МСП.

Таким чином, проведений аналіз засвідчує, що формування ефективної системи бюджетних механізмів підтримки МСП у межах цільових і антикризових програм розвитку в умовах шоків збурень є комплексним науково-прикладним завданням, що потребує одночасного вирішення взаємопов'язаних проблем класифікації інструментів, таргетування підтримки, координації між рівнями управління, оцінювання ефективності та інституційного закріплення антикризових інновацій. Запропонована авторська класифікація бюджетних механізмів за чотирма вимірами (форма, ціль, тривалість дії, рівень бюджету), матриця диференційованого таргетування підтримки МСП за критеріями «вид підтримки × фаза кризи × тип громади», система багатовимірної оцінювання ефективності та тристадійна концептуальна модель формування антикризових програм утворюють цілісний методологічний базис, що дозволяє подолати фрагментарність наявних підходів і забезпечити науково обґрунтоване проектування бюджетних інструментів підтримки МСП відповідно до специфіки конкретного шоків збурення, галузевої та регіональної асиметрії його наслідків і вимог євроінтеграційної адаптації вітчизняної системи публічних фінансів».

Висновки. Проведене дослідження дозволило сформулювати цілісний теоретико-методологічний базис аналізу бюджетних механізмів підтримки малого та середнього підприємництва в умовах шоків збурень, що усуває принципові прогалини у наявному науковому дискурсі. На понятійному рівні запропоновано та розмежовано три ключові дефініції: «цільова програма підтримки МСП» як сукупність скоординованих заходів бюджетного фінансування, що реалізуються в рамках програмно-цільового методу із закріпленими індикаторами результативності; «антикризова цільова програма розвитку МСП» як різновид цільової програми, що вирізняється реактивним характером формування, скороченим горизонтом планування та пріоритетністю механізмів збереження ліквідності над стратегічним розвитком; «бюджетні механізми підтримки МСП» як сукупність правових, інституційних та фінансових інструментів цільового перерозподілу публічних ресурсів на користь підприємницького сектору, що охоплює прямі видатки, непряме бюджетне сприяння, умовні зобов'язання та



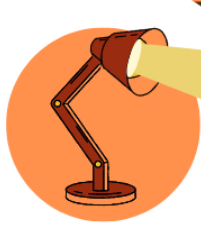


субсидовані фінансові інструменти. Розроблена чотиривимірна класифікація бюджетних механізмів – за формою фінансового інструменту, цільовою функцією, тривалістю дії, та рівнем бюджету – забезпечує системну основу для порівняльного аналізу та обґрунтованого вибору інструментарію залежно від специфіки конкретної кризової конфігурації, долаючи обмеження одновимірних класифікацій, представлених у попередніх дослідженнях.

Запропонована у роботі класифікація шокових збурень за природою походження (збурення попиту, збурення пропозиції, комбіновані) та просторовим охопленням (глобальні, національні, локальні) має безпосереднє методологічне значення для проектування бюджетних програм підтримки МСП: встановлено, що тип шоку детермінує пріоритетний функціональний набір інструментів – від компенсації втрачених доходів у разі попитового збурення до релокаційних грантів та гарантійних механізмів при зупиненні пропозиційного каналу, тоді як комбіноване збурення воєнного типу потребує диверсифікованого портфеля, що динамічно змінюється залежно від фази кризового циклу. Аналіз практики реалізації антикризових програм підтримки МСП в Україні у 2022–2024 роках виявив, що розширення програмного інструментарію – гранти для релокації, програма «Робота», компенсація відсоткових ставок, субвенції громадам на підтримку переміщених підприємців, залучення міжнародних донорів – відбувалося реактивно, без системного переосмислення архітектури бюджетних механізмів; наслідком є зафіксовані системні вади: нерівний доступ підприємств до програм, дефіцит місцевого співфінансування у прифронтових регіонах, слабкий моніторинг результатів та ризики дублювання між національними і донорськими програмами.

Центральним концептуальним результатом дослідження є аналітична матриця диференційованого вибору бюджетних механізмів підтримки МСП «вид підтримки × фаза кризового циклу × тип адміністративно-територіальної одиниці», що операціоналізує принцип таргетованої підтримки, дозволяючи після ідентифікації типу шоку та локалізації постраждалих громад обрати пріоритетний набір інструментів для кожного перетину трьох вимірів матриці. Матриця структурує підтримку для чотирьох типів громад – прифронтових, деокупованих, приймаючих і умовно стабільних – у розрізі трьох фаз кризового циклу: гострої (0–3 місяці), стабілізаційної (3–12 місяців) та відновлювально-розвиткової (понад 12 місяців), – що дозволяє долати уніфікований підхід до розподілу бюджетних ресурсів і забезпечувати їх концентрацію там, де потреба є найбільш гострою. Невід'ємним доповненням матриці є розроблена багатовимірна система критеріїв оцінювання ефективності бюджетних механізмів підтримки МСП в умовах шокових збурень, що охоплює фінансовий вимір (коефіцієнт бюджетного мультиплікатора, показник фіскального повернення), економічний вимір (частка підприємств, що зберегли діяльність, збережені та



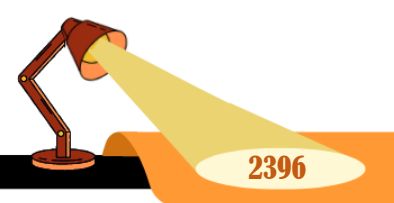


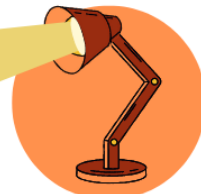
створені робочі місця), просторовий вимір (географічний розподіл підтримки між фронтними і тилловими регіонами) та часовий вимір (лаг реагування, індекс процедурного навантаження), – що усуває методологічну прогалину у вимірюванні результативності антикризових програм, фіксований у попередніх дослідженнях].

На основі синтезу запропонованої класифікації, матриці таргетування та системи критеріїв оцінювання розроблено тристадійну концептуальну модель формування антикризових програм підтримки МСП, що передбачає послідовне здійснення діагностики типу і масштабу шокового збурення, формування пріоритетного набору бюджетних механізмів за логікою «ліквідність → відновлення → розвиток» та проектування вбудованого моніторингу результатів із уніфікованою звітністю і процедурами перегляду параметрів програми в разі зміни характеристик збурення. Стратегічним виміром вдосконалення системи бюджетних механізмів підтримки МСП визначено її узгодження зі стандартами Євросоюзу у сфері державної допомоги, зокрема з тимчасовими рамками держдопомоги в умовах надзвичайних обставин, що є необхідною передумовою майбутнього доступу до структурних фондів ЄС після вступу України до Євросоюзу та потребує гармонізації нормативної бази вітчизняних програм підтримки підприємництва з регуляторним *acquis communautaire* ЄС (правовим доробком Європейського Союзу). Обґрунтовано необхідність формування механізму інституційної трансформації тимчасових антикризових заходів у сталі програмні інструменти: спрощені процедури подання заявок, мобільні форми адміністрування, цифрові реєстри отримувачів, стандартизована звітність – напрацювання кризових епізодів – мають бути інтегровані у нормативну базу постійних програм підтримки МСП, формуючи інституційну пам'ять системи та знижуючи вартість і терміни розгортання майбутніх антикризових пакетів .

Література:

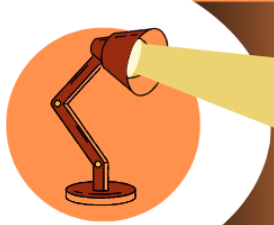
1. Alekseevska A. The Place and Role of SMEs in a Market Economy. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2023. DOI: 10.30525/978-9934-26-378-1-1.
2. Aristov G. Formation of budget expenditures as a component of public financial policy of economic development. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. 2021, no. 2, p. 38. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.2.38.
3. Avhustyn O., Demkiv R. Means of stimulating the development of small business as a factor of overcoming the depression of remote settlements of territorial communities. *Herald of Khmelnytskyi National University*. 2023. DOI: 10.31866/2616-7468.2.2018.157158.
4. Cabrera J. O. P., Marcel M., Corbacho A. et al. *The Fiscal Institutions of Tomorrow*. Inter-American Development Bank. 2013. DOI: 10.18235/0012393.
5. Chugunov V. Budget planning as a component socio-economic development of the country. *Efektivna ekonomika*. 2020, no. 12. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.12.208.
6. Fenenko P., Kucheriavyi A. Modeling of the budget system of Ukraine. *Efektivna ekonomika*. 2021, no. 2. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.2.107.





7. Filiuk D. Principles of strategic management of the agricultural sector of economy in the context of sustainable development of rural areas. *Bulletin of Lviv National Environmental University: Economics of AIC*. 2021, no. 28. 10.31734/economics2021.28.043
8. Ibyzhaanova I., Abdikerimova A., Zhumadilova G. Evaluation of the effectiveness of government support for technology entrepreneurship. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2023, vol. 29, no. 3. DOI: 10.15587/1729-4061.2023.286390.
9. Kluchkivska B. O. et al. Makroekonomichni aspekty vidnovlennia funktsionuvannia maloho ta serednoho biznesu v konteksti povoiennoi vidbudovy natsionalnoi ekonomiky Ukrainy. *Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya*. 2023. no. 1. DOI: 10.31558/2307-2318.2023.1.9.
10. Kornyliuk A., Ivashchenko I. Business support programmes during the war period. *E3S Web of Conferences*. 2023. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-364-4-10>
11. Kotkovskiy V. S., Nyeizviestna O. V., Kudin M. V. Analytical research of the results of social and economic development program implementation by the local authorities of Kryviy Rih. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu ekonomiky i torhivli*. 2023, vol. 2, no. 79, pp. 7–22. 10.33274/2079-4819-2023-79-2-7-22
12. Lazebna I., Novikova N. The need for state regulation of the rail market in Ukraine. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*. 2020, no. 5. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.5.58.
13. Lozynska O., Slichenko O. Government support of small business in the conditions of martial state. *States and Regions. Series: Public Administration*. 2022, no. 4. DOI: 10.32840/1813-3401.2022.4.7.
14. Malaysia's Experience with the Small and Medium Sized Enterprises Masterplan. *World Bank*. 2020. DOI: 10.1596/33437.
15. Moretti D., Braendle T., Leroy A. Balance sheet-based policies in COVID-19 fiscal packages: How to improve transparency and risk analysis? *OECD Journal on Budgeting*, 2021, vol. 21, no. 2. DOI: 10.1787/6b946136-en.
16. Osadcha O., Lukianov O. Promoting business development and attracting investments: The Ireland experience. *Economic Herald of the Donbas*. 2022. Vol. 3, no. 69. pp. 141–150. DOI: 10.12958/1817-3772-2022-3(69)-141-150.
17. Ratushnyak S. Conceptual approach to assessing the implementation of budget programs (subprograms) of the Ministry of Defense of Ukraine. *Social Development and Security*. 2025. vol. 15. no. 6. pp. 448–462. DOI: 10.33445/sds.2025.15.6.35.
18. Titarchuk M. Budget policy of economic development. *Agrosvit*. 2021. no. 12. DOI: 10.32702/2306-6792.2021.12.68
19. Tymechko I. The role of border regions in the context cohesion policy of EU. *Efektivna ekonomika*. 2020. no. 6. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.6.70.
21. Камінська Т. В. Моніторинг ефективності функціонування економічного механізму сфери охорони здоров'я України. *Efektivna ekonomika*. 2024. no. 3. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.3.91>
22. Кобеля-Звір М. Я., Вовчак М. Механізм організації процесу грантового фінансування суб'єктів підприємницької діяльності. *SWorldJournal*, 2023. DOI: 10.30888/2663-5712.2023-22-03-038.
23. Кобеля-Звір М. Я. Грантова підтримка для представників бізнесу у формі консалтингу. *SWorldJournal*, 2023. DOI: 10.32782/СМІ/2023-7-10.
24. Кобеля-Звір М. Я. Методологічні підходи до формування описової частини грантової заявки. *SWorldJournal*. 2023. DOI: 10.30888/2663-5313/2019.12.18.





25. Косач Н. та ін. Фінансовий механізм інноваційно-інвестиційного розвитку підприємництва: сучасні аспекти. *Problems of Modern Transformations*. 2021. no. 1. DOI: <https://doi.org/10.54929/pmt-issue1-2021-03>.

26. Кузьміна М. Суб'єкти малого та середнього підприємництва у сфері відновлювальної енергетики. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2019. DOI: 10.32702/2307-2105.2019.1.23.

27. Лемішко О. О., Аксаїтов Р. Ш. Фінансова стратегія розвитку Київського регіону: шляхи реалізації та переваги. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 10(38). с. 361–371. DOI: 10.52058/2786-5274-2024-10(38)-361-371.

28. Сімків Л. Є., Чорний П. П. Instruments of state support of small and medium-sized businesses in Ukraine under the conditions of marital state. *Scientific Bulletin of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. Series: Economics and Management in the Oil and Gas Industry*. 2024. no. 1(29). pp. 61–72. DOI: 10.31471/2409-0948-2024-1(29)-64-75.

29. Танасієнко І. та ін. Державна інвестиційна політика в Україні в умовах війни та повоєнного відновлення. *Herald of Khmelnytskyi National University*. 2024. no. 326. DOI: 10.31891/2307-5740-2024-326-50.

30. Чугунов П. Фінансово-бюджетна політика в умовах суспільно-економічних перетворень. *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid*. 2024. DOI: 10.32702/2306-6814.2024.20.125.

31. Filipova N., Mykhailovska O. Теоретичні засади стратегії фінансового забезпечення розвитку сфери охорони здоров'я. *Problemy suchasnykh transformatsiy. Seriya: Ekonomika ta upravlinnya*. 2022. no. 4. DOI: 10.54929/2786-5738-2022-4-08-02.

References:

1. Alekseevska, A. (2023). The place and role of SMEs in a market economy. *Baltic Journal of Economic Studies*. DOI: 10.30525/978-9934-26-378-1-1.

2. Aristov, G. (2021). Formation of budget expenditures as a component of public financial policy of economic development. *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid*, (2), 38. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.2.38.

3. Avhustyn, O., & Demkiv, R. (2023). Means of stimulating the development of small business as a factor of overcoming the depression of remote settlements of territorial communities. *Herald of Khmelnytskyi National University*. DOI: 10.31891/2307-5740-2023-318-3-23.

4. Cabrera, J. O. P., Marcel, M., Corbacho, A., et al. (2013). The fiscal institutions of tomorrow. *Inter-American Development Bank*. DOI: 10.18235/0012393.

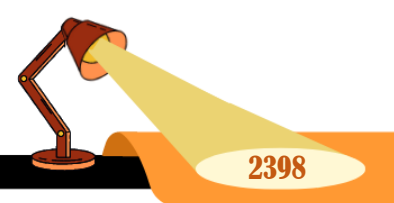
5. Chugunov, V. (2020). Budget planning as a component of socio-economic development of the country. *Efektivna ekonomika*, (12). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.12.208.

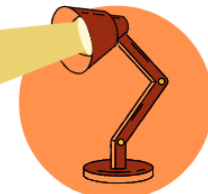
6. Fenenko, P., & Kucheriavyi, A. (2021). Modeling of the budget system of Ukraine. *Efektivna ekonomika*, (2). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.2.107.

7. Filiuk, D. (2021). Principles of strategic management of the agricultural sector of economy in the context of sustainable development of rural areas. *Bulletin of Lviv National Environmental University: Economics of AIC*, (28). DOI: 10.31734/economics2021.28.043.

8. Ibyzhaanova, I., Abdikerimova, A., & Zhumadilova, G. (2023). Evaluation of the effectiveness of government support for technology entrepreneurship. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 29(3). DOI: 10.15587/1729-4061.2023.286390.

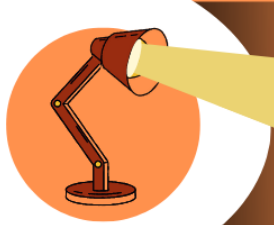
9. Kluchkivska, B. O., et al. (2023). Makroekonomichni aspekty vidnovlennia funktsionuvannia maloho ta serednoho biznesu v konteksti povoiennoi vidbudovy natsionalnoi ekonomiky Ukrainy. *Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya*, (1). DOI: 10.31558/2307-2318.2023.1.9.





10. Kornyliuk, A., & Ivashchenko, I. (2023). Business support programmes during the war period. *E3S Web of Conferences*. DOI: 10.30525/978-9934-26-364-4-10.
11. Kotkovskiy, V. S., Nyeizviestna, O. V., & Kudin, M. V. (2023). Analytical research of the results of social and economic development program implementation by the local authorities of Kryviy Rih. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu ekonomiky i torhivli*, 2(79), 7–22. DOI: 10.33274/2079-4819-2023-79-2-7-22.
12. Lazebna, I., & Novikova, N. (2020). The need for state regulation of the rail market in Ukraine. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, (5). DOI: 10.32702/2307-2156-2020.5.58.
13. Lozynska, O., & Slichenko, O. (2022). Government support of small business in the conditions of martial state. *States and Regions. Series: Public Administration*, (4). DOI: 10.32840/1813-3401.2022.4.7.
14. World Bank. (2020). Malaysia's experience with the small and medium sized enterprises masterplan. DOI: 10.1596/33437.
15. Moretti, D., Braendle, T., & Leroy, A. (2021). Balance sheet-based policies in COVID-19 fiscal packages: How to improve transparency and risk analysis? *OECD Journal on Budgeting*, 21(2). DOI: 10.1787/6b946136-en.
16. Osadcha, O., & Lukianov, O. (2022). Promoting business development and attracting investments: The Ireland experience. *Economic Herald of the Donbas*, 3(69), 141–150. DOI: 10.12958/1817-3772-2022-3(69)-141-150.
17. Ratushnyak, S. (2025). Conceptual approach to assessing the implementation of budget programs (subprograms) of the Ministry of Defense of Ukraine. *Social Development and Security*, 15(6), 448–462. DOI: 10.33445/sds.2025.15.6.35.
18. Titarchuk, M. (2021). Budget policy of economic development. *Agrosvit*, (12). DOI: 10.32702/2306-6792.2021.12.68.
19. Tymechko, I. (2020). The role of border regions in the context of cohesion policy of EU. *Efektivna ekonomika*, (6). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.6.70.
20. Kaminska, T. V. (2024). Monitorynh efektyvnosti funktsionuvannya ekonomichnoho mekhanizmu sfery okhorony zdorov'ya Ukrayiny. *Efektivna ekonomika*, (3). DOI: 10.32702/2307-2105.2024.3.91.
21. Kobelia-Zvir, M. Ya., & Vovchak, M. (2023). Mekhanizm orhanizatsiyi protsesu hrantovoho finansuvannya sub'yektiv pidpryyemnytskoyi diyalnosti. *SWorldJournal*. DOI: 10.30888/2663-5712.2023-22-03-038.
22. Kobelia-Zvir, M. Ya. (2023). Hrantova pidtrymka dlya predstavnykiv biznesu u formi konsultynhu. *SWorldJournal*. DOI: 10.32782/CMI/2023-7-10.
23. Kobelia-Zvir, M. Ya. (2023). Metodolohichni pidkhody do formuvannya opysovoyi chastyny hrantovoyi zayavky. *SWorldJournal*. DOI: 10.30888/2663-5313/2019.12.18.
24. Kosach, N., et al. (2021). Finansovyi mekhanizm innovatsiino-investytsiinoho rozvytku pidpryyemnytstva: suchasni aspekty. *Problems of Modern Transformations*, (1). DOI: 10.54929/pmt-issue1-2021-03.
25. Kuzmina, M. (2019). Sub'yekty maloho ta serednoho pidpryyemnytstva u sferi vidnovlyuval'noyi enerhetyky. *Entrepreneurship, Economy and Law*. DOI: 10.32702/2307-2105.2019.1.23.
26. Lemishko, O. O., & Aksaitov, R. Sh. (2024). Finansova stratehiya rozvytku Kyyivskoho rehionu: shlyakhy realizatsiyi ta perevahy. *Naukovi innovatsiyi ta peredovi tekhnolohiyi*, 10(38), 361–371. DOI: 10.52058/2786-5274-2024-10(38)-361-371.





27. Simkiv, L. Ye., & Chorny, P. P. (2024). Instruments of state support of small and medium-sized businesses in Ukraine under the conditions of martial state. *Scientific Bulletin of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. Series: Economics and Management in the Oil and Gas Industry*, 1(29), 61–72. DOI: 10.31471/2409-0948-2024-1(29)-64-75.

28. Tanasiienko, I., et al. (2024). Derzhavna investytsiina polityka v Ukraini v umovakh viyny ta povoiennoho vidnovlennya. *Herald of Khmelnytskyi National University*, (326). DOI: 10.31891/2307-5740-2024-326-50.

29. Chuhunov, P. (2024). Finansovo-byudzhethna polityka v umovakh suspilno-ekonomichnykh peretvoren'. *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid*. DOI: 10.32702/2306-6814.2024.20.125.

30. Filipova, N., & Mykhailovska, O. (2022). Teoretychni zasady stratehiyi finansovoho zabezpechennya rozvytku sfery okhorony zdorov'ya. *Problemy suchasnykh transformatsiy. Seriya: Ekonomika ta upravlinnya*, (4). DOI: 10.54929/2786-5738-2022-4-08-02.

Дата першого надходження статті до видання: 02.05.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.05.2026

